

Lonkajärveläisten olot v.v. 1860-1870.

Entisajan kunnat ja seurakunnat olivat useim-
 miten hyvin laajoja. Sellainen oli moni Isälmen seur-
 rakunta, joka vielä viime vuosisadalla käsitti laajan
 alan pohjois-Lavoja. Tämän seurakunnan itä- ja koil-
 lisosassa sijaitsivat neseudut, jotka nykyään muo-
 dostavat Lonkajärven seurakunnan. Nämäseudut
 kuuluivat osaksi suorastaan Isälmen seurakuntaan,
 ja osa oli Putakon rukoushuone seurakuntana, joka
 oli Isälmeen kuuluva alasurakunta.

Kunnallisissa suhteissa olivat Putakon rukoushuo-
 ne seurakunnan alueet erityisenä Putakon kuntana.
 Nämäseudut olivat vielä v.v. 1860-1870 hyvin har-
 vaan asuttuja. Putakon kylässä oli viisi taloa: Puo-
 mila, Rönkkölä, Pankkila, Huttula ja Lähdeniemi.
 Sen jälkeen olivat kylän lähiseudut ja Lonkajärven
 rantamat tiheimmin asuttuja. Muualla olivat talot
 pitkien matkojen päässä taivastaan. Ne olivat ta-
 vallisesti rakennetut korkeille mäille joita metsäiset
 oalat ja rämeet ympäröivät.

Seudun huonoja liikenneoloja korjasi tuntuvasti
 näinä aikoina valmistunut Kajaalan maantie, joka
 oli tehty seudun läpi ^{Isälmen} Vanhinnäen, Putakon, Petyk-
 sen ja Toivakosken kautta Vehonajärvelle ja siel-
 tä edelleen Rautavaaralle. Jo aikaisemmin oli maan-
 tie tehty Isälmen - Kajaanin tieltä Lonkajärven
 pohjoispuolelle ja Toivakon kautta Jyrkälle.

Mutta suuri osa asukkaista jäi kuitenkin kauas
 näiden teiden varilta. Monin paikoin oli maantiel-
 le matkaa 10-ä 15 km, erityisimmonistaseuduista
 2 peninkulmaa ja ylikin. Nämä taipalet kuljet-
 tin metsäteitä myöten, jotka olivat kapeiksi raiva-
 tut, ja kulkivat niin paljon kuin mahdollista kan-
 kaita ja kovapohjaisia maita myöten. Laiden yli

laitettiin paljon käytetyille metsäpoluille pitkin tiitä puut, joita pantun kaksi rinnakkain. Sinoastaan joillakin enimmän käytetyillä metsäillä oli sellainen telasilta, jota voitui hevosella ajaa. Jokien ja suurimpien purojen yli ei ollut siltoja. Niitä ei vähälukuisen tienkäyttäjäjoukon kannattanut rakentaa. Tällaisilla teillä ei voitu kesän aikaan käyttää hevosia eikä ajoneuvoja. Jos sablainen tarvitsi käydä esim. Tisalmessa, niin hän ei päässyt hevosineen ja kärkyineen maantielle, vaan täytyi hänen tehdä koko matka jalkaisin. Lähempänä maantietä asuvat olivat tietysti edullisemmassa asemassa. Järvienseudulla asuvat käyttivät veneliikennettä hyväksi. Ajoneuvot olivat yleisesti puutteelliset. Työkärryt olivat useimmissa talossa, mutta vieteri kärkyjä ei ollut monella.

Rekikelin tulo helpotti paljon liikennettä, kun talvitiet saatiin tehdä suoraan soiden ja järvien yli. Runsaalumisina talvina tuottivat tuiskut kuitenkin hankaluutta. Tähän ajatut tiet olivat hitaita kulkea ja suurimpien tuiskujen aikana ei syysajimmista seuduista päästy hevosella minnekään. Täytyi odottaa lumen tasaaantumista ja sitten vasta ruveta vähitellen umpea aiskaisemaan. Ne asunnot joissa ei ollut hevosta ja jotka olivat paljon syryssä hevosteilta, jäivät talven ajaksi tiettömään taipaleiden taan. Tukaan hevosmies ei haluttanut puhkaista useiden kilometrien pituista umpea, vaikka olisi tarvittukin. Vain hevosteilta haasautuvat sukseen ladut osoittivat, että tuollakin päin on ihmisasunto.

Rutakon kylän ja Lonkajärven välillä oleskella Lonkakankaalla oli Rutakon rukoushuone jota kansa nimitti Rutakon kirkoksi. Se oli tehty erään talon suuresta pirtistä v. 1855. Lina oli alttari, saaraastuoli ja pienet lehterit. Istuimina oli-

vat tavalliset li laudoista isipuolella sa ovi. Ed tuulimyllystä metsää kas nohoiseen pe Rukous.

raisena pappi nuualle k i kaksi he kessa. Pappi ren juhla urvikolla va nannat tek i. Lauan ta nulta nais en korim raiset soita a ja kenke t ken gä ät tehtäv in jo enne äät esille Muutamilla rivat ja m uurista ku

Pappi t li kortt seris Tisalimesta j Lasten kasto tettiin osak sa lauantai jälkeen ju väit myös j

rat tavalliset selkänjättömät puupenkki. Huoneen edessä
li laudoista tehty porstua. Rakennuksen yhteydessä, poh-
joispuolella oli sakasti, johon ulkoa johtivat eri portaat
ja ovi. Edustalla oli pieni kellotapuli, joka oli tehty
tuulimyylystä. Hautuonmaa oli aivan lähellä kuivalla,
metsää kasvavalla hiekkakankaalla. Vähän matkaa
pohjoiseen päin Lonkalahden rannalla oli pappila.

Rukoushuoneen alkuaikoina oli Putakolla vakoi-
raisena pappina Erik Eglund. Hänen siirryttyään
nuualle kävi pappi Tisalmesta saarnaamassa aluksi
kaksi kertaa vuodessa ja sittemmin neljästi vuo-
dessa. Papin käynti oli seurakuntalaisille melkois-
ten juhlatilaisuus. Kaukana asuvat alkoivat jo laps-
uutena valomistautua kirkkoon "tähtöä varten". En-
nännät tekivät rieskoja kalakukkoja ja lettuja eväik-
si. Lauan tai aamuna miehet pukeutuivat parhaisiinsa,
mutta naiset pakkasivat kesäisin juhlaruokkansa suu-
reen koriin. "Kirkonkylän" lähelle saavuttua riisuiivat
naiset soitteita ja savikoita tarjossa kastuneet hamme-
t ja kenkäänsä. Korit avattiin ja siellä olivat uo-
let kengät, leveät hammet ja kirkkohuivit pääsi-
ät tehtävinä. Puhtana ja arvokkaana onen-
in jo ennestään ^{stuttun} kirkkokortteeriin. Liellä otettiin es-
sät esille ja talonväki kutsuttuun maistiaisille.
Muutamilla vieraila oli kahviakin. Parant por-
ivat ja miehet tarjailivat toisilleen tupakkaa
suurista kukkaroista.

Pappi tuli jo lauantaina Puomilaan, jossa hän
li kortteeria. Talolliset hakivat hänet veuron perään
Tisalimesta ja kyyditivät pyhän jälkeen takaisin.
Lasten kastamiset ja pariskuntien vihkimiset toimin-
tettiin osaksi Puomilassa ja osaksi rukoushuonees-
sa lauantai-iltana ja sunnuntaina ennen sekä
jälkeen Jumolan palvelusta. Usein kävivät vihittä-
vät myös Tisalmen pappilassa vihityttäimässä it-

sensä. Harvoin käytettiin pappia kotona näiden asiain tähden.

Pyhäaamuna alkoi vakaa hiljalleen karttua kirkonmaalle. Osa tuli hevosella, enimmäkseen jalkaisin. Lohkalahden rannasta nousi mäkää myöten Lonkajärven ympäristön asukkaita, jotka olivat tulleet veneillä. Kirkonmaalla tapailtiin sukulaisia ja vanhoja tuttuja. Hiljainn puheensoina kuului väkijoukosta. Ukkot seisovivat ryhmissä ja haastoiat ilmoista ja hevosista. Arvonsa tuntevat rikkaat emännät koettivat esiintyä mahdollisimman arvokkaan näköisinä silkkihuiveineen ja isoina vitsikyövineen. Köyhemöt sukot hilkan kainostelivat näiden seuraa ja vetäytyivät erisuunnalle. Nuoret miehet pitivät silmillä tyttöjä, jotka hilkan ujoina vetäytyivät syvemmälle toistensa seuraan, mutta koettivat kuitenkin esiintyä mahdollisimman edullisella tavalla valkoverisine saappaineen ja parhaista kutomataitonsa tuotteista valmistettuine vaatteineen ja jotka punastuivat joka kerran kun joku arvostapidetty poika sattui heihin päin silmäämään. Muuten oli väen käytös hyvin siivoo ja hillittyä. Täki ei tavallisesti mahtunut rukouskuoneseen, vaan osa jäi seuraamaan jumalanpalvelusta porstuaan ja seinävierille.

Talvisin papit pitivät kikkereitä kussakin kirkkokuonassa. Tunkein tärkein osa oli lasten ja aikuisten lukutaidon koetteleminen. Niitä, jotka osasivat huonosti lukea, maistettiin ankarion rannoilla. Lapset talutettiin ovensuuruskkaan ja panttiin sinne seivomaan luuta silonille. Laadettiin poikia, jotka eivät osanneet ollenkaan lukea, vetäistä pitkäkseon penkille ja antaa pieni selkäsäuna häviötykseksi. Varsinkin Eglund oli ankara pappi.

Papille menevät maksut suoritettiin enimmäkseen luonnossa: lihana, voina, villoina, leipänä ja varsinkin

juovina. J

lampaan

oti rovas

Tunne

tiin man

roa meni

apua ana

Tokonaan

ja lasten

määrän

oli Tah

raikkheet

ollut oma

talollisten

Tollisuuden

vähän.

ja elää

jos olisi

näyttänyt

jokosta.

Paljaast

olivat en

joina. M

määrässä

rilla. M

ja viljely

oli 2. viin

eloista.

omistajalle

rasittavat

ta. He py

kun mitä

syönti ei

köyhien

Tyrka

jyvinä. Rovastille oli keskikokoisista taloista annettava lampaanviruset. Jos talosta kuoli isäntä tai emäntä, oli rovastille annettava lehmä.

Kunnallisverot eivät olleet rasittavat. Ne maksettiin manttaalimäärän perusteella kullakin savulta. Verroa meni ^{vain} muutamia markkoja kullakin talosta. Kunnan apua annettiin tarvitseville jyvänä ja joskus rahanaakin. Tokonaan köyhien hoidon varaan joutu neiden vanhusten ja lasten hoito jaettiin talollisten kesken manttaali-määrän perusteella. Seudun ainoa teollisuuslaitos Stahl oli Stahl & m omistama Jyväskylän rautatehdas. Puutarasäikköet eivät vielä toimineet seudulla. Niillä ei ollut omia metsiä. Maat vanhoine metsineen olivat talollisten hallussa.

Teollisuuden vähäisyydestä johtui, että ansioitaita oli vähän. Talolliset elivätkin maataloutensa tuotteista ja elää täytyi; ansioitaihin ei voinut paljoa luottaa, jos olisi tarvinnutkin. Jos vilja ei huonoina vuosina näyttänyt riittävän koko vuodeksi, otettiin lisää peltajiköstä.

Paljaastaan ansiotyöstä elävien asema oli huono. He olivat enimmäkseen talollisten työmiehiä ja palvelijoina. Ne, joilla oli mökit, harjoittivat pienemmissä määrässä peltota ja kasviviljelystä asuntojensa ympärillä. Mökkien vuokrat vaihtelivat niiden suuruuden ja viljelysmaiden laadun mukaan. Tavallinen vuokra oli 2. viikkoa päivätoita ja joskus 3. pellostaa saadusta elaista. Halonesta saadusta viljasta annettiin maan omistajalle kolmas osa. Tällaiset maksut olivat liian rasittavat; mökkiläisten ei kannattanut viljellä maata. He pyrkivät yhä enemmän ansioitaihin, mutta kun mitään oli vähän, täytyi elää puutteessa. Peltu-työntä ei ollut harvinaista tavallisinaakaan vuosina köyhien kesken.

Jyväskylän rautatehtaassa itsessään oli työväestö esim.

mäkseen muilta paikkakunnilta tullutta, mutta hiilien hankkimisen, onalmin noston ja vedon sekä valmiin takkiraudan vedon Tyrkältä Loinlahteen toimitti paikkakunnan väestö ja rajapitäjäläiset. Malomia nostettiin enimmäin Lälvestä ja sitten muista järvistä kuten Haapa-järvestä, Kiltoudesta, Laasta ja Vehmasjärven ja Rautavaaran välillä olevista Ylimäisen ja Heskimäisen lammeista sekä Praudan vedestä. Malominostossa olivat kymmenet miehet työssä kesäkaudet. Talvella kulki malminajotie Lälvältä Muronjoen varsia myöten Muronjoen Laukkalaan ja sieltä edelleen Tyrkälle. Matkaa karttui kolmatta peninkulmaa. Maanajan kuljetus vei aikaa mieheltä ja hevoselta päivän ja huonojen kelien aikana kaksikin. Malomit mitattiin perillä erityisellä astialla ja palkka maksettiin ajajalle kuorman suuruuden mukaan. Heskimäisiin saatiin 3-4 markkaa kuormalta. Hiilistä maksettiin paikalle ajettuina 4 markkaa lestiltä, joka oli suuruudeltaan 2. m³. Puiden hakkuussa ja niiden kuljetuksessa miilun paikalle sekä miilun teossa oli viikkojen työ. Miilun poltto kesti noin 3 viikkoa. Kun hyvinomistuksesta miilusta saatiin hiiliä keskim. 20 lestiä ja ajomatka oli toisista paikoista vähän alle ja toisista paikoista yli 10 km, niin arvasi, että ei siinä suurille päiväpalkoille päästy. Valmiit takkirautat ajettiin talvella Loinlahteen, josta se kuljettettiin kesällä vesitse Turkauteen. Praudan ajajat saivat keskim. 3 ja puoli markkaa kuormalta. Rautatehdas antoi työtä tähän aikaan noin sadalle hevoselle ja miehelle. Kun työväestöä oli tarjolla yli tarpeen, sihtaan johdon tarvinnut mukautua työväen toivomuksiin, vaans se suhtautui mielihyvästi. Kun eräskin hevosmies pyysi palkan korotusta, vastasi johtaja Ehydemi: Jos sine ole ni kallis mies nii anoa olla rahttä vetämätä.

Maanviljelys ja karjanhoito olivat pääelinkein-

ja. Kasvi- ja peltoviljelyä on lepa-oleva raudan maahan mah- sänkeä ei Maanajon sikaari. Kasveksi sat ja pelt- jätettiin en Toisena k- Kolmantena meen aida- rishalmeita täyden lehd- kaski ja laittotapaa Työto- toim- takäyrit. ris hyvin voin yksi arien sekaa jota sanoti- joka kasa- suolahuon- niin, että laittumeksi tai jätettu Heina- tuista ala- ta soilta 3 lun- teilla riihis- mitettiin k-

ja. Kasvivilystä harjoitettiin runsaasti yhtä paljon kuin pellovililystäkin. Pelloista pidettiin aina joku osa kesäntona lepaamassa. Pelloja ei kyönetty syvään. Lyvemmassä olevaa raskaa multaa nostettiin pinnalle niin vähän kuin mahdollista. Yksinen käsitys oli että esim. ohra-
sänkeä ei saanut kyöntää syvää, eli pelto meni pilalle. Maanonnokkousaena olivat rautainen sorokka-aura ja risikarhi.

Kaskeksi hakattavalta alueelta kassaroitin syksyllä vesat ja pienet puut. Keväällä hakattiin metsä ja kaski jätettiin ensimmäiseksi kesäksi, pasiksi "makaamaan".

Toisena kesänä se poltettiin ja jätettiin "kesävierteeksi". Kolmantena kesänä poistettiin palamattomat puut halmeen aidaksi ja kylvettiin palkon ruista. Ohra- ja rauris-
halmeita laitettiin siten, että metsä kaadettiin kaskeksi täyden lehden aikaan kesällä. Seuraavana kesänä poltettiin kaskeksi ja tuhkaan kylvettiin siemen. Edellistä halmeone-
littotapaa pidettiin rukiin viljelykselle edullisempänä.

Kyato toimitettiin puisella sorokka-auralla jossa oli rauris-
takäyrit. Rukiin siemen kyönettiin syvempään, ohra ja rauris hyvin matalaan. Halmeessa viljeltiin tavallisesti vain yksi vilja. Joskus kylvettiin keväällä ohra siemen-
rien sekaan ruista. Lihen kasvoi seuraavana kesänä ruis, jota sanottiin juuseisrukiiksi. Litten jäi halme ahoiksi, joka kasvoi parina, kolmena kesänä nurmikasta ja suolakainaa. Kun aho oli vähentänyt keinän kasvuaan, niin, että sitä ei viitsitty näyttää, jätettiin se karjan-
laitumeksi. Kitapuut, rantteet, vietiin pahaan poltto-
puiksi tai jätettiin paikoilleen.

Heinät tehtiin pellonpientareilta, notkelmiin raiva-
tuista alangoista, joki ja purovarsinuutyilta, aukuil-
ta soilta ja ahoilta. Luoviljelyksiä ei ollut.

Enonleikkuu toimitettiin sirpeillä. Enon puitiin var-
toilla riihissä pitkin syksyä ja alkutalvea. Viskuu toi-
mitettiin käsin. Kun rusat oli puotettu ja luotu riihen

seinämälle, asettti viskaaja koon viereen ja alkoi viskella suurin kourallisoin rusaa riiken toiselle seinämälle lattian yli. Työt menivät yli riiken, mutta ruumiset jäivät keskilat-
talle. Työt eivät vielä tällä menettelyllä tulleet puh-
taiksi tomusta, vaan ne olivat vielä puohtimella puohdet-
tavat. Leudulla ei ollut suurempia myllyjä. Tesivois-

malla käypä myllyjä oli Koirakoskessa, Jyrkän koskessa, Pentan koskessa, Elittokoskessa ja Lonkakoskessa. Nämä jauhoivat läpi vuoden paikkakuntalaisten eloja. Mylly-
jen työkyky oli pieni; myllyssäkävijät saivat odottaa vuorokausi-
määän jauhojaan. Myllyjen koneisto oli puusta. Useilla taloilla oli puomyllyjä koti tarvetta var-
ten. Ne pyörivät vain syksy- ja kevättulvien aikana.

Paljon käytettiin käsin käytettäviä jauhin kiviäkin. Tämän maan viljelys oli paljon työtä vaativaa, täy-
tyi talollisten käyttää jonkun verran vierasta työvoimaa. Paitsi renkiä ja naispalvelijaa tarvittiin työaikoi-
na palkata muitakin työmiehiä. Mökkiläiset kutsutiin heinä- ja elokuukaudena suorittamaan päivä-
toitään. Työtä tehtiin kesällä klo 4:stä aamulla noin

8:ään ja kymmeneen illalla. Työmiehille maksettiin heinä aikana palkkaa 9 markkaa viikolta. Muina työ-
aikoina oli tavallinen miehen palkka kappa jyvää päi-
vältä ja talvella lyhyen päivän aikaan 3 kappa vii-
kolta. Rengeille maksettiin 50 - 70 mk vuodelta ja palve-
lijattarelle 35 - 45 mk vuodelta.

Harjaa oli keskikokoisissa taloissa 5 - 7 sekkaa. Leh-
mien poikimis aika oli yleisesti maalisk. ja huhtikuulla. Ne menivät umpeen jo keuhin ajoissa. Tämän heinä oli vähän ruokittiin lehmät suurimmaksi osaksi ol-
jilla. Navetan vieressä kodassa oli muuripata jos-
sa juoma vesi lämmitettiin lehmille ja laskettiin puu-
ränniä myöten navettaan. Lehmille konnettiin haudet-
ta, joka tehtiin siten, että saononoon parttiin lehtikey-
pysä sekä perunan varsia ja niiden päälle kaadettiin

kuumaa vettä
tettuna pari
koivat tuntu-
nemmän ja
poikimis aika
kuin pääsyt
keitettiin ja
tolle.

Toin valon-
hin, jotka on
nen käsitys
päin, on muuten
minen toim-
vilällä, jossa
päivän perä-
muun. Tämän
kirnuttiin
kana tehty
koina syö-
kesä voi my-
voimostajille,
tiinkin kesä-
aikana. Ha-
laitumia, v-
leiviskäittä.

Usein
suurta tup-
kamaria. I-
kenaus, joka
asunnaaken-
ja porstua.
huoneina.
Kamarissa
neja. Jos ei
toinen ruok

kuumaa vettä. Hevosien lantaa annettiin ruumeniin sekoitettuna pari kertaa päivässä. Keväällä, kun lehmät alkoi tuntua, korjattiin ruokintaa. Heiniä annettiin enemmän ja jauhoja pantiin juomiin ja hauteisiin. Lehmien poikimis aika oli maidottoman talven jälkeen ikään kuin pääsy uuteen elämään. Ensimmäisten päivien maidosta keitettiin juustoa ja naapinikin keuhutettiin usein juustolle.

Toin valmistusta varten kaadettiin maito puu pyttyihin, jotka säilytettiin viileässä huoneessa. Tällaisenaan käsitys oli, että maito oli kaadettava etelään päin, muuten saattoi Para viedä kajaonoren. Luviloiminen toimitettiin isosta koirunpakkasta tehdyllä siivilillä, jossa oli jouhista tehty pohja. Parin, kolmen päivän perästä kuorittiin keuhon maidon pinnalta kiiruun. Kun sitä oli kattuut kiiruuttavaksi asti, kiuruutettiin se voiksi. Keväällä navettaruokinnan aikana tehty voi, "kevätoivi" säilytettiin kesäksi työaikoina syötäväksi. Laidunruokinnan aikana tehty kesävoivi myytiin syys kesällä talosta taloon kulkeville voimostajille, jotka veivät sen Pietariin. Voita saatiinkin kesällä melkoisesti. Harja typpi hyvästi kesän aikana. Halmeiden jäljelle jääneet ohot olivat hyviä laitumia. Voista saatiin 12-15 markkaa vanhalta leiviskältä. Lehmien hinta oli syksyllä 30-40 markkaa.

Uusiimpien talojen asuinrakennuksissa oli kaksi suuntaa tupaa ja niiden välillä pitkä porstua ja pari kamaria. Varakkaissa taloissa oli vielä pihanpäärakennus, joka oli pihamaalla, erillään vasemmasesta asuinrakennuksesta. Siinä oli pari, kolme kamaria ja porstua. Pihanpääkamareita käytettiin vieras huoneina. Tupien uunit olivat sisään lämpiviä. Kamareissa alettiin käyttää ulos lämpiviä kakkuloita. Jos ei tarvittu asua kahdessa tavassa pidettiin toinen ruokatarvaimin ja muidenkin tavaramin säilytys-

huoneena. Toisessa tuvassa asuttiin ja siellä tehtiin käsityöt. Miehet tekivät astiat, reet ja yleensä enimmäkseen tarvekalut kotona. Naisilla taas oli täysi työ saadessaan lünansa ja villansa langoiksi ja kankkiksi. Puhteella paloi pare pihdissään kunkin työntekijän edessä tai näytti joku lapsista tulla ja vaihtoi uuden päreän aina entisen loputtua. Miesten alusvaatteet ja naisten paidat tehtiin „piikoksi“ tai „toimikkaiseksi“ kudotusta lüna kankasta, johon langat oli kehrätty kotipellossa kassoneista lünaista. Vaatekappaleet valkaistuin keväällä levittämällä ne nurmikolle auringonpaisteeseen. Ne olivat aluksi niin karkeita, että hankasivat ihon punaiseksi, mutta lauktuivat vähitellen ja olivat hyvin kestäviä. Kun haluttiin hienompaa lüna vaateetta, tehtiin aivinaa. Päälyysvaatteet olivat talvella miehillä kotitekoisesta sarasta ja naisilla villa vaatteesta. Kesällä miehet olivat hyvällä säällä kotioloissa ja työmailla alusvaatteisillaan. Lunnuntaisin käytin naapurissa paita ja liivit päällä, alushousuissa ja tuohitoppiset jalassa. Juhlia ja kirkossa käyntiä varten tehtiin kesäpuku „toimikkaiseksi“ kudotusta ja värjätystä lüna vaatteesta. Alusvaatteet tehtiin kotona. Päälyysvaatteet teetettiin rääkällä, jos niitä ei kyetty kotona valmistamaan.

Mahdollisesti puuttuvista vaatetarpeista piti laukukuryssä huolen. Hän kuljeskeli kesällä jalan, talvella hevosella tai suksilla. Rohkeasti hän astui taloon ja alkoi haastaa suuren maailman kuulumisia ja lähiseudun asioita. Laukku otettiin esille ja kauppias mies levitteli vaatetarastonsa jossa oli dittoita, verkkaa, alusvaatekankaita, naisten kankaita, silkkiä ja muita huiveja. Tämä oli talonväelle erittäin työille silmiä hivelevä näky. Usein laukku saikin suorittaa taloon silkkisen ja rimpulaitaisen kirk-

kohuvin ja
Tytöt katsel-
ta, ja supe-
"Pyssä" oli
mitä oltiin
van näköis-
ästi ja kor-
Jos "kauppi-
tiin isäntä-
hat asiaan
kun oikein
vaate tai hu-
Mutta vaat-
liikkeessä ja
taan muuta
sivat herät-
verkaa tai
Reki kehi-
lähten sitä
ruukkuja ja
yon, ja lüna-
ria ja mak-
koti- ja mel-
Asukkaat
man "kauppi-
asioissa
Tisalonessa
hän tavaraa
Oulusta.
Tavara
sihen, että
maitta tuot-
saatin enim-
tä. Paljon
sellä ja ka-
Perunat ja

kohuvin jonka emäntä kellävaroen vei aittaansa. Tytöt katselivat uteliaana ja ihastuneina laukun sisältä ja seipättivät kohta jotakin emännän korvaan. "Pyssä" oli hyvä ihmistuntija ja huomasi kohta, että mitä oltiin vailla. Hän alkoi levitellä haukuttelevan näköisesti asian omaista tavaraa ja kehui leveästi ja kovaäänisesti tavaran kaikkia hyviä puolia. Jos "kauppias" oli talossa yötä, niin kyllä siinä pidettiin isäntää ahtaalla. Häneltä oli nimittäin saatava rahat asiaan. Täytyihän siinä isännän anjontyökin, kun oikein hartaasti pyydettiin ja iloa tuottava hamevaate tai huivi siirtyi onnelliselle omistajattarelle. Mutta vaatetta ei ostettu paljoa. Rahaa oli vähän liikkeessä ja sitä piti käyttää säästeliäästi. Olinoastaan muutamia rikkaimmat isännät, jotka halusivat herättää huomiota, ostivat juklapu-veikseen verhoa tai littoita.

Reki-kehin aikana ajeli seudulla Viipurin puolelta lähtenytä kauppamiehiä "rättiläisiä". He myivät saviruukkuja ja kuppeja, lasiaastoita, kahvikuppeja, lautasia ym. ja lisäksi muutamia pientä tavaraa esim. kokonaisia ja makkia orekia, ja ostivat liina-riepuja sekä koti- ja metsäeläinten nahkoja.

Asukkaat olivatkin kulkukauppiaiden kanssa enimmänsä asioissa. Seudulla ei ollut yhtään kauppapuotia. Lisälomessa oli jokunen kauppa, mutta siinäkin oli vähän tavaraa. Esim. ruokat oli haettava Kuopiosta tai Oulusta.

Tavarain kuljetuksen hankaluus vaikutti osaltaan siihen, että ruokataloudessa käytettiin vähän ulkomailla tuotuja ruokavainaita. Leipä ja keittoaineet saatiin enimmänsä kotipeltujen ja kotikarjan tuottamista. Paljon hankittiin suuanisää myös metsästyksellä ja kalastuksella.

Perunat ja nauriit olivat jokseenkin samantyy-

ran käytännössä. Edelliset kasvatettiin pellossa, jälki-
mäiset halmeissa. Perunoita käytettiin liha- ja maitokai-
toissa ja muutenkin. Kauriit syötiin paistikkaina ja
kandikkaina sekä ohra jauhojen kanssa puuroksi kei-
tettynä. Maidottomana talven aikana keitettiin u-
sein talkkuna. Paitsi tavallista puuroa ja velliä
keitettiin myös hapannellia siten, että tavalliseen jau-
hovelliin sekoitettiin keitettäessä hapannutta täkinää.
Marjakkeittoja ei käytetty. Puolukkahilloa syötiin
ruisjauhoilla sekoitettuna. Keittoa oli aterialla
vain yhtä lajia tai ei ollenkaan. Voita pidettiin
säästeliäästi. Sitä ei tuotu pöytään silloin kun oli
keitto ruokaa. Jos keittoa ei ollut syötiin aluksi leipää
suola kalan kanssa. Loppuaterialla otettiin viimeis-
sille palalle vähän voita. Piimää, joka oli jäänyt
pyttyihin kun kerma oli päättä kuorittu, käytettiin
varsinkin illallisella. Työmälle sitä kuljetettiin puu-
leivissä, joka oli tehty niin suureksi, että mies jak-
soi sen pariksi kantaa selässään tuohivilekkeissä.
Piimää säästettiin kesän aikana talveksi suureen
sammioon joka pidettiin muiden ruokata varaiden
kanssa samassa huoneessa. Isoissa taloissa oli
useita jopa kuusikin sammioita säästöpiimää.
Se happani talveen mennessä kirvelävän väkeväksi.
Sitä juotiin veden seassa ja pantun keitettäessä pii-
mävellin mauksi. Keitot syötiin puisista pakkaku-
peista ja pilkumeista puulusikoilla. Tuoppi oli sa-
moin puusta ja kaksikorvainen.

Ruokaa kohtaan osoitettiin arvon antoa ja kun-
nollisuutta. Aterialla esiinnyttiin arvokkaasti ja vakaa-
vasti. Lilloin ei kujeiltu eikä pidetty rumia puhe-
ta. Lapset opetettiin pitämään arvossa "jumalan
viljaa". Sitä ei saanut pilkata eikä käsitellä
kevytmielisesti.

Linnun laisin päiväsydämen aikana oli tapana

pitää jonkin-
tua ja jos
vähän saama
Tämän toi
hiljaa. Lap-
saan tuli
nautui hilja
kuunneltiin
malla käy
karkeaa jof

Viinan
kuin kotona
käytettiin k
kaattiin kei
ne olivat.

jotta viina
raajan kulu
maisten hal
sesti kielle
tä hankittu
että isännä
nautintoa
rauksissa.

ka. Sen ta
neena eläm
käsitetyksen
nettu ihmist
minen oli
aivan luon

Perheju
rikkaimmis
dellä ryhdy
mit valkais
hyvä ruoka
kittiin Jos

pitää jonkinlainen kotihartaushetki. Launta luki saamat-
tua ja jos talossa oli saarnaajia luettiin siitä päi-
vän saarna. Sen jälkeen veisattiin muutamia virsiä.
Tämän toimituksen aikana olivat tuvassa olijat
hiljaa. Lapset käskettiin olemaan paikoillaan. Jos tu-
paan tuli vieras, niin hän otti hatun päästään ja pai-
nautui hiljaa penkille istumaan. Jumalan sana
kuunneltiin hartaudella. Sitä ei loukattu sopimatto-
malla käytöksellä. Muina aikoina oli väen käyttö
karkeaa jopa joskus rivoakin.

Viinan käyttö oli yleistä miesväellä. Niin kauan
kuin kotona saatiin keittää määrää aikoina viinaa,
käytettiin kotivalmistetta. Viinankeittoaajan alettua
kaettiin keittovehkeet viranomaisilta, joiden hallussa
ne olivat. Rankit olivat ja ^{ennen} valmistettu hapateet,
jotta viinaa ennatettaisiin valmistaa paljon. Mää-
räajan kuluttua vietiin keittovehkeet takaisin virano-
maisten haltuun. Kun talollisten viinankeitto lopulli-
sesti kiellettiin, kävi viinan saanti vaikeammaksi. Si-
tä hankittiin kuitenkin. Pidettiin asiaan kuuduvana,
että isännällä oli viinapullo kaapissaan. Paitsi
nautintoaineena, käytettiin viinaa myös rohtona sair-
rauksissa. Usko sen parantavaan voimaan oli vank-
ka. Sen tähden pidettiin viinaa välttämättömänä ai-
neena elämässä. Se oli vakavamielisten ihmisten
käsitteen mukaan Jumalan lahja, joka oli an-
nettu ihmisten tarpeita varten ja jonka väärinkäyt-
täminen oli rikos, mutta kohtuullinen nauttiminen
oivan luonnollista.

Perhejuhla, kuten hautajaisia ja häitä keuhettiin
rikkaimmissa taloissa viettää komeasti. Juhlien e-
dellä ryhdyttiin valmisteluihin. Huoneet pestiin ja uu-
nit valkaistiin saviwedellä. Jokuaseudulla tunnettu
hyvä ruokaemäntä haettiin kokiksi. Kakvia han-
kittiin. Jos vain oli mahdollista keuhettiin pyytää

myös kaloja ja metsänriistaa pitojen ajaksi. Joku elokuusta tapettiin. Pitiinkin kutsuttu lähimmät sukulaiset, naapurit, arvokkaimpia isäntiä ja emäntiä stemppäihin ja talon alustalaiset. Vieraat toivat tullessaan paljon ruoka-aineita: lihaa, voita, leipäi, maitoa, y.m.

Kun kaksi nuorta, tyttö ja poika jonkun aikaa kestäneen salaisen seurustelun jälkeen aikovat mennä kuulutuksiin, hankki sulhanen jonkun järkevän ja hyväpuheisen miehen puhemiesheikseen.

Puhemies ja sulhanen menivät morsiamen kotiin pyytämään tytön vanhempien suostumusta ~~vanhempien~~ ~~tutot~~ nuorten liitolle. Kellin aikana ajettiin hyvällä hevosella ja kyläreellä. Miehet otettiin ystävällisesti vastaan ja vietin pihanpääkamariin.

Heitä hoidettiin hyvästi. Lopivassa kohdassa alkoi puhemies esittää asiaansa. Hän selitti lauseasti sulhasen kaikki hyvät puolet ja pyysi lopuksi vanhempien suostumusta. Se saatiinkin helposti jos sulhanen oli rikas. Mutta jos hän oli köyhä ei koko asiasta tahtonut tulla mitään. Tikkään talon tytön menoa köyhälle miehelle pidettiin poikkeuksena hyvistä tavoista. Lama oli asianlaita jos talon poika mieltä köyhään tyttöön. Kun suostumus oli saatu, käytin pappilassa järjestämässä kuulutuksiin pano. Tällä matkalla oli sulhasen mukana puhemies, joka toimitti asiat hänen puolestaan. Tämän lisäksi oli hänellä vielä pari kolme "sulhasrenkiä", jotka hän oli valinnut parhaista sukulaisistaan tai tuttavistaan. Morsiamek- la oli samanverran "morsiuspuikojia" jotka hän valitsi sukulaisja tuttavapiiristään.

Kuuluttamisen ja viikkimisen väliä pidettiin kauan. Avioliittoja ei ollut tapana solmia kiihellisesti.

Litapäitsi tarvitsi morsian aikaa kutoakseen kan-

kaita ja laittaa. Koko talon van- ja takkeja ja omin pidettiin uudet päälly-

Morsiamen ja sinkin vastetar- Häiden jälkeen so puolesta vi-

Sulhasen laan" saada on- het" tekentyivät

Muiden puolel- hänen avioliitt- nea vilpittöm-

tellen haastaa. Tuli siinä use- tiin sulhasen

sekä emanttä. Lopuksi, kontti- mut vahingoitta-

nemästä hänel- ystäväinä ja la- asioista, jotka

maan. San- melle, "kantittu- suulat ja het-

kaita, konttim- heskään aina- se oli, että nu-

ha niin mnn- morsiameksi. Kuulutuksen ja

vanhan tavan- kaikkien niiden

kaita ja laittaa kesken pito- ja makuuvaatteita itselleen. Koko talonväki avusti häntä tässä hommassa. Tyyny- ja takkia ja lakanoita annettiin hänelle useita. Lamoin pidettiin huolta, että morsiamalle tuli monet uudet päällysvaatteet ja useita paitoja, huiveja ym. Morsiamen ja hänen kotitalonsa arvo vaati, että varsinkin vaatetavaraa tuli morsiamen mukaan runsaasti. Häiden jälkeen annettiin uudelle naimielle kotitalonsa puolesta vielä lehmä ja lammas, kaappi, rukki ja sänky.

Sulhasen kadehtijat koettivat usein "konttitemisellä" saada morsiamen luopumaan hänestä. "Konttimiehet" tekivät hyviksi ystäviksi morsiamen kanssa. Muiden puheiden lomassa he ottivat puheeksi myös hänen avioliittoaikomuksensa ja toivottivat sille onnea vilpittömän näköisinä. Litten he alkoivat vähitellen haastaa kaikista sulhasen huonoista puolista. Tuli sinä usein haastetuksi liikaakin. Lamoin koetettiin sulhasen kotitalo kuvata isotöiseksi ja isäntä sekä emäntä pahankurisiksi ja juonikkaita jne.

Lopuksi "konttimies" vakuutti, että hän ei mitään tahtonut vahingoittaa sulhasta, eikä estää morsianta menemästä hänelle, ja että hän vain huolta pitävinä ystävinä ja läheisenä tuttavina tahtoi antaa tietoja asioista, jotka niin läheisesti tulevat morsianta koskemaan. Lamoin kuin sulhasta "kottittiin" morsiamelle, "konttittiin" myös morsianta sulhaselle. Varsinkin suulat ja hettelönhakuiset rukot olivat usein innokkaita "konttimiehiä". "Konttiteminen" ei tuottanut täheskään aina toivottua tulosta, mutta niin yleistä se oli, että nuoria tyttöjä peloitettiin että jos olet paha niin minä "konttihen" sinua sitten kun tulet morsiameksi.

Kuulutuksien ja viikkimisen väliaikana kävi morsiam vanhan tavan mukaan vieraisilla sukulaistensa ja kaikkien niiden luona jotka olivat hänelle vakankin.

tuttuja. Mukanaan oli hänellä joku puhdas rukk, joka osasi käyttäytyä talvissa mieliksi. Rukkaa nimettiin näillä matkoillaan „päistärsäkiksi“. Morsiamelle oli tapana antaa jokaisessa käymäläpaikassaan joku lahjaesine. Hänelle karttui ruoka-astioita, lina- ja pellavavihkoja, huiveja, paitavaatteita y.m. „Päistärsäkki“ kuljetti nämä tavarat mukanaan suuressa säkissä, jota hän kantoi selässään.

Häiden edellä vietettiin morsiamen kotona hänen lähtönsä „läksäisiä“. Joskus hakivat rikkaimmat papin morsiamen kotin viikkimistä toimittamaan. Enimmäkseen käytin kuitenkin viikkimistä varten Tisälmen pappilassa tai papinkäyntien aikana Putakolla. Siellä olivat nuoren parin mukana puhemies „sulhasrennit“ ja „morsiuspiiat“. Viikkimisen kestäessä oli puhemies sulhasen lähellä, „morsiuspiiat“ ja sulhasrennit olivat kahden puolen viikkimistä. Morsiamen kotiin palattua vietettiin „läksäisiä“ ja sitten lähdettiin sulhasen kotiin, jossa häät alkoivat. Sulhasen kutsui myös morsiamen sukulaiset häihin. Hääteruoiden aikana sijaitsivat sulhasen ja morsiamen „ensimmäisen pöydän“. He istuivat pöydän takana rinnakkain ja kahden puolen heitä istuivat parittain „morsiuspiiat“ ja sulhasrennit. Puhemies ja hänen emäntänsä olivat pöydän päässä. Rikkaimmat vieraat istuivat lähinnä näitä ja muu hääväki etempänä. Häiden keskeisin ja tärkein osa oli „huomentuopin“ juonti. Tätä varten oli iso pöytä varustettu viinalla ja kahvilla. Sen takana istui „huomentuopin kuuluttaja“. Tähän toimeen oli haettu joku seudun kanoopuhuisimmista miehistä, joka oli ollut ennenkin tällaisessa toimessa. „Kuuluttaja“ piti jonkinlaisen puheen, jossa hän imarteli vasta vihittyä paria ja ilmaitti, että, joka tuo rahaa pöydän nuoren parin hyväksi saa käyttää pöydällä olevia juomia. Hääväki alkoi kilvan käyttää hy-

väkseen huomentuopin kuppit, johon r... Puhemies k... kuppit. „Huomentuopin“ kutakin rahaa... r... mon... todellisuudessa... miehet viina... mutta huomentuopin... Flum... että hän oli... kyitä, vasikoita... nempia esineitä... y.m. ... viljan kapoita... hengas... ta... tyineen.

Koko hää... vassa viulun... paljon. Joka... dotti rahaa... vaatepussiin.

Enin osassa... lassa. Toiset... vat tai kul... joukossa... kin. Flum... monta esineitä.

Häiden morsiuslahjat... pellavavihkoja.

Häiden naisille „ant... yhden ison“

väkseen huomantuoppipöydän antimia. Pöydällä oli iso kuppi, johon rahat panttiin. Sen päällä oli valkea liina. Puhemies kohotti sitä joka kerran, kun raha tipahti kuppiin. "Kuuluttaja" imarteli ja ylisteli ylemmäärin kutakin rahantuoja ja ilmoitti annetun rahamäärän monta kymmentä kertaa suuremmaksi kuin se todellisuudessa oli. Naiset joivat etupäässä kahvia, miehet viinaa ja kahvia. Rahaa tuli sievoisesti, mutta huomantuoppipöydässä luovuttiin myös ~~muutakin~~ tavaraa. Kun joku oli suorannut jotakin, niin sanottiin että hän oli "juonut" sen. Liina juotiin sänkyjä, kätkejä, vasikoita lampaita, joskus hiekojakin sekä pienempiä esineitä kuten työkaluja astiasta lautekappaleita ym. Mökkiäistensä häissä isännät "joivat" viijän kappottain, lihaa, naurishalomeen hakkuulupia, kengäsnahkoja, pienempiä elukoita ym. Eräs isäntä ~~joi~~ joi renkinsä häissä mökinpaikan mit-
tyineen.

Koko huomantuopin juontid aika tanssittiin tu-
vassa viulunsoiton tahdissa. Morsianta tanssitettiin paljon. Jokainen, joka tanssi hänen kanssaan pu-
dotti rahaa morsiamen vyötäisessä riippuvaan
vaatepussiin. Tätä tanssia sanottiin morsiuustanssiksi.

Enin osa miesväestä oli ainakin vähän huma-
lassa. Toiset humaltuivat aivan pilalle. He nukkui-
vat tai kuljeskelivat äänekkäinä ja horjuen väki-
joukossa. Monesti syntyi häiväsen kesken tappelu-
kin. Humaltuneina juotiin "huomantuoppipöydässä"
monta esinettä, joiden lupaaamista kaduttiin jälestäpäin.

Häiden aikana antoivat ihmiset morsiamelle
morsiuslahjoja: ruoka-astioita, kahvikuppeja, liina- ja
pellavavihkoja ym.

Häiden lopussa antoi morsian sulhasen suku-
laisille "antimet". Sulhasen vanhemmille hän antoi
yhdessä isän ^{raasi} ja ^{pieniä} tyynyjä, lakanan ja alusvaatteen.

Veljet saivat kukin paidan, sukat, kintaat ja vyön. Liskol-
le annettiin kullakin paita, sukat ja tasku. Tädille ja e-
noille jokaiselle paita ja sukat ynnä viime mainituille lisäk-
si kintaat ja vyö. Kumonille annettiin paita, "kumonimpaita".
Pukemies sai puukiensa palkaksi vyön ja paidan, "pukemie-
hen paidan", jota hän piti juhlailaisuuksissa yllään merk-
kinä ja muistona siitä, että hän oli hammanut uu-
den avioparin maailmaan.

Kun talossa syntyi lapsi, alkoivat naapurit jon-
kun viikon kuluttua, kun äiti oli hiukan parantunut,
käydä katsomassa uutta isonista. Monen viikon ai-
kana oli talossa sunnuntaisin alituiset vieraat. Tästä
ajasta sanottiin, että talossa oli silloin "varpaiset". Jokai-
sen sukulaisen oli tapana käydä "varpaisissa" ja samoin
myös lähimpien naapurien. Vieraat toivat tullessaan eväitä
kuten siirihkaa, voita, leipää, yms. suokatastaraa. Lapselle
he antoivat paitavaatteita mekkoja ja paitoja. Vieraat
hoidettiin parhaimman mukaan pihan pääkamariissa jos
sellainen oli talossa. Vieraat antoivat usein rahaa isän-
mälle lapsen hyväksi. Rahantantajat vei isäntä erikseen
ryypylle. Ryypyn tähden kävi moni ventorise-
raskin "varpaisissa". Vieras luovutti jonkun pienen
rahamäärän ja isännän velvollisuus oli vielä hänet
kamariin "varpaisvinoja" maistelemaan.

Eri vuodenaikojen juhlina; jouluna ^{uutona vuotona} pääsiäisenä
kelluntaina juhannuksena ja kekrinä poikettiin ar-
kiaikojen säästävistä elämäntavoista ja elettiin
leveämmiin. Siirihkaa paistettiin ja jos lehmät ei-
vät olleet umnessa, syötiin kuorimatonta maitoa,
ja kokkeja jonka päälle pantiin vastalypsetty maito.
Lettuja tehtiin ja pannusieskoja paistettiin. Voita, jota
arkisin käytettiin vain nimeksi, ja jota vain sunnun-
taiaamiaisella tuotiin tarpeeksi asti, syötiin juhlina
joka aterialla. Klahvia annettiin muulloin koko väelle
vain sunnuntaiaamuna; juhlina sitä keitettiin pari-

kolme kertaa
kin pärepi-
kaisilla ta-
vain vier-
aruuden aat-
tapahtumise-

Jouluna
na oli t-

Tällä
ta vuoteen
v. 1867 tu-
lopettaa in-
Viela, kesä-
ta juhann-
maa oli ky-
nosti polte-
halonella.

slot tuleen
kaan syy-
ret aivan
mäillä o-

eksi jää-
Lellan
rivat van-
sia oli
joten kuten
voissa ta-

Pukuita o-
oven halla-
saaliksi.

Perunat
tähdän pi-
sesti. We-
kaan; tois-
Terjo
omalta pu-
muualta.

kolme kertaa päivässä. Jouluna ja uutena vuotena pan-
tiin päepihdit syysään ja kuonnet valaistuin kotite-
kaisilla talikynttilöillä joita muulloin käytettiin
vain vieraskäyntien aikana kamarissa. Uuden-
vuoden aattoiltana otettiin selkoa tulevan vuoden
tapatumista tinanvalannan avulla.

Jouluna, uutena vuotena, pääsiäisenä ja helluntaia-
na oli tapana käydä Tisalonen kirkossa.

Tällä tavoin kului satolaiisten elämä vuodes-
ta vuoteen ilman suurempia muutoksia. Mutta
v. 1867 tuli sellainen vuosi, joka näytti tahtovan
lopettaa ihmisten elin ehdot. Kesä tuli myöhään.
Yliä kesäkuun alussa ajettiin jäitä myöten. Vas-
ta juhannuksen edellä päästiin tauon tekoon. Kun-
maa oli kylmää ja märkää, saatiin ohra kasket huor-
nosti poltetuiksi. Oras nousi hitaasti pellaille ja
halmeilla. Toukokuun kasvu aika oli kylmänlainen;
elot tuleutuivat hitaasti. Mooseksen päivän ai-
kaan syyskuussa halla pani viljan ja perunanvar-
ret aivan pilalle. Erinoastaan joistakin korkeilla
mäillä olleista halmeista kerrotaan saadun ohu-
eksi jään eitä jyrä.

Sellaisista talvea kuin tämän jälkeen seurasi,
ivät vanhakaan muistaneet olleen. Huonoja vuo-
sia oli kyllä ollut ennenkin, mutta niistä oli
joten kuten puutteen kanssa selviydytty. Vain har-
voissa taloissa oli yli vuoden jäänyttä viljaa.
Puhkita oli joissakin taloissa vähän leikattu en-
nen hallaa, mutta enimmäkseen ne jäivät hallan
saaliiksi. Vauriita saatiin keskinäisesti.

Perunat jäivät kylmän kesän ja aikaisen hallan
tähdän pieniksi. Pettuleipään turvaututtiin yleis-
esti. Ne, joilla oli jauhoja, panivat niitä petun sei-
haan; toisten oli syötävä pettua paljaaltaan.

Terjäläisiä alkoi liikkua. Ne olivat osaksi
omalta paikalta kummalta, mutta niitä tuli myös
muualta, kuten Lothamosta, Paltamosta ja Ris-

tjärveltä ja Rautasaarelta. Nuoria miehiä tar-
joutui joukoittain takaisin suomen puolelle.
Mutta heitä ei vaita ota vastaan kun ei ollut
suokaa ittekkään omallekaan väelle.

Paljon ihmisiä kuoli nälkään ja paljaan
petun syännistä johtuviin sisällisiin vaikeuksiin.
Esimiehen kuoli Iälvön kirkkikunnasta. Useita
miehiä tarvittiin haudonkaivuum Rutakon hau-
tuumaalte ja Tisalmen hautuumaalte vielä enom-
män. Höyhimonat panttiin suuriin yhteishautaisiin.
Enäämään sunnuntaina oli Rutakon hautuum-
aalte karttunut niin paljon haudattavia, että
niitä varten oli tarvittu kaivaa yhteishauta, jo-
ka ulottui pituudeltaan melkein yli koko sil-
loisen hautuumaan. Lihen laskettiin arkut, ai-
na kaksi rinnatusten.

Kuopiossa oli saatavana Venäjän matto-
jauhoja, mutta kun ne olivat siellä hankalan
hevostaipeen päässä, ei niitäkään saatu lähes-
kään tarpeeksi asti. Jauhot olivat osaksi hu-
noja. Ne olivat jossa kin kas tu neet ja men-
neet paakkuisiksi. Niistä tehty leipä oli kui-
tenkin parhainta herkkua petun jäljeltä. Sitä
syötiin usein aluksi liian paljon. Iälvään leipään
tottumattomat ruuansulatus elimet nousi-
vat tuskaan ja moni kuoli ensimmäisiä her-
toja leipää saatuaan.

V. 1868 tuli harvinaisen hyvä kasvukesa.
Jo keväällä alettiin nähdä, että ruukiinlaitot
olivat hyviä. Ohra kasvoi erittäin hyvin. Pe-
runaita ja nauriita tuli runsaasti. Nälkä-
vuosi jäi vain surulliseksi muistoksi josta
kauan kerrataan tulevienkin sukupolvien
kesken.

Vaikka puute oli niin ankara talvella
1867-1868 ei silti tapahtunut ryöstöjä.
Kerjäläislaumat rivat ryhtyneet taloissa käy-
dessään väkivaltaisuuksiin. Vaikka heille

ei olisi
kohtaloam
rehellisin
kaattelema
maan uu

si olisi mitään annettukaan niin tyytyivät he
kohtaloansa. Eloanjäänyt väestö voi katsoa
rehellisin keinoin selviytynsä nälkävuoden
kohtelumuksista ja tältä puoltain mielin taittaa
omaan uusia aikoja kohti.

Pekka Mäkinen.
Lankajärvi, Luusa.